

LITTERATUR

TVÅ KYRKANS STORMÄN

J. A. EKLUNDS EFTERMÅLE¹

Av biskop JOHN CULLBERG, Västerås

Den tilltagande sedvänjan att hugfästa erinringen av bortgångna kulturpersonligheter genom att kort tid efter deras död utge minneskrifter över dem är i hög grad tacknämlig. Självfallet måste det bli eftervärlden förbehållet att åstadkomma den avvägning av vederbörandes insatser, som endast kan ske under ett längre historiskt perspektiv; samtida vänporträtt få gärna ensidigt karaktären av äreminnen. Men även med hänsyn till den framtida historiska uppgiften är det ovärderligt att ha tillgång till det primärmaterial, som utgöres icke enbart av litterära originaldokument och biografiska notiser, utan också av personlighetens reflex i de andligen närståendes minnesbilder.

En augustidag 1945 avled biskop Eklund på sin värmländska lantgård Skärmnäs. Redan ett halvår senare utkom den omfångsrika minneskriften *En bok om J. A. Eklund*, som innehåller ett fylligt urval av personliga erinringar kring den bortgångne. Efter något år kompletterades bilden med den mer systematiskt upplagda boken *För fädernas kyrka*. Tillsammans ge dessa båda böcker en utomordentligt fängslande, rikt facetterad bild av den man, som kanske mer än någon annan bidragit till det svenska kyrkolivets förnyelse under 1900-talets första decennier.

Minnesboken dröjer naturligen mest vid episoder av skiftande innebörd, där karakteristiska sidor av Eklunds väsen glimma fram. Det stod ofta strid kring biskop Eklund, särskilt i hans yngre dar, då han gärna i utsökta vändningar men mycket oförblommerat gav uttryck åt sin personliga reaktion inför tidsföreteelserna. Minnesboken återger tillfällen, då »J. A.» varit »stygg» på sitt oefterhärmliga och muntrande sätt. Mer finns där dock av det positiva slaget, glimtar från Eklunds mångsidiga verksamhet som akademisk lärare, församlingspräst och stiftschef, som psalmdiktare, författare och förkunnare. Redan mångfalden av bidrag förhindrar framhäandet av något särskilt. Man är tacksam för att även några självbiografiska uppsatser av Eklunds egen hand fått komma med.

Tyngre men icke mindre fängslande är den andra boken, där några väsentliga sidor av Eklunds livsgärning analyseras och belysas. Elis Malmeström, som under tre årtionden hörde till Eklunds närmaste

¹ *En bok om biskop J. A. Eklund*. Av 30 medarbetare. Lindblads. Uppsala 1946.

För fädernas kyrka. Biskop J. A. Eklunds livsgärning. Under red. av Nils Karlström. Lindblads. Uppsala 1947.

Litteratur

krets, skriver sakkunnigt om honom dels som stiftschef, dels som humanist och kulturkritiker. Vi få följa kyrkoledarens verksamhet i Värmland, från det han 44-årig tillträdde biskopsstolen 1907, tills han något mer än 30 år senare överlämnade ämbetet i andra händer. Detta var redan i och för sig ett kyrkligt dagsverke av osedvanliga mått. Det behöver icke sägas, att den eklundska epoken innebar en upprykningstid för stiftet.

Även om tyngdpunkten i Eklunds gärning låg på det kyrkliga området, satte han också annorstädes betydande spår. Under hela hans medvetna liv kretsade hans tankar kring vad han gärna kallade »andelivet», vilket förutom den kristna livssfären även inneslöt viktiga ferment från Hellas och Rom. Därav kom hans djupgående humanistiska orientering. Tre svenska tänkare ha härvid påverkat honom: Rydberg, Wikner och — främst — Erik Gustaf Geijer. Malmeström analyserar ingående sammanhanget och gör många träffande iakttagelser. Här och var har man kanske anledning att sätta ett frågetecken i kanten. Då det exempelvis heter, att Eklund tidigt och med odelat förtroende slutit sig till Geijer som svensk personlighetsfilosof, medan han varken ville eller kunde förstå denne efter »avfallet» på samma sätt, så må därtill erinras, att det egentligen var först efter avfallet, som Geijer utvecklade sin karakteristiska personlighetsfilosofi (40-talet). Att Wikner på 1880-talet skulle ha väsentligen fört vidare Geijers du-filosofi hör väl också till de tvivelaktiga utsagorna. Men detta berör utkanterna. Med stor kraft klarläggs tankelinjerna hos Eklund, sådana de sammanhållas i hans humanistiska, kulturkritiska och profetiska ingenium. Med rätta betonas hans inre samband med det åttiotal, som i så hög grad var föremål för hans bitande satir: »Livet igenom var Eklund en åttiotalsmänniska med kristet förtecken.»

Det vore frestande att dröja även vid övriga bidrag. Emil Liedgren medverkar med två uppsatser, den ena om Eklund som psalmdiktare, den andra om hans historiesyn. Det är onödigt att framhålla, att framställningen är både lärorik och underhållande. Bland annat genomgås tämligen utförligt det verk, som skulle ha blivit Eklunds historiska magnum opus, bärande den karakteristiska titeln »Andelivet i Sveriges kyrka». Sigfrid von Engeström analyserar Eklunds kyrkotanke med intressanta utblickar mot den kyrkosyn, som på senare tid låtit mycket tala om sig. Han gör troligt, att Eklund knappast skulle ha känt sig riktigt hemma i dessa tankegångar. Bo Sture Wiking, som i minnesboken skrivit en rätt utförlig biografisk skiss, tar här sikte på egenarten i Eklunds förkunnelse; denne har haft sin icke minsta betydelse som en predikans förnyare i vår kyrka.

Boken avslutas med en omsorgsfull bibliografi, upprättad av bibliotekarien Erik Gren. Den omspanner 58 produktiva år: 1889—1946 och upptar i allt 951 nummer. För denna tidskrifts läsare kan det vara av intresse att minnas, att Eklund hörde till Svensk Tidskrifts flitigaste medarbetare vad de första årgångarna beträffar; sedan blev det mera sporadiskt. I årgång 1 (1891) nedskriver han »Några tankar om nervlivet och det sedliga»; sedan följa i de båda närmaste år-

gångarna icke mindre än fem uppsatser av hans hand. Det är emellertid icke endast med tanke härför, som hans namn bragts i erinran på dessa blad. J. A. Eklund hör utan ringaste tvivel till dem, som klarast sett väsens kärnan i svenskt andeliv — och tapprast kämpat för det.

TOR ANDRÆ IN MEMORIAM¹

Av förste bibliotekarie fil. d:r Bror Olsson, Lund

I den långa raden svenska biskopar är det en del som under en kort livstid lyste med en meteorlik glans. De förkroppsligade sin tids strömningar och ideal, och deras namn ha delat öde med dessa att snart falla i glömska. Till denna grupp skulle man kunna räkna den store vältalaren Linköpingsbiskopen Magnus Lehnberg och Kalmarbiskopen Georg Wallenstråle. Andra ha däremot genom sina litterära, vetenskapliga och religiösa insatser satt sådana spår i vårt folks liv eller den andliga utvecklingen över huvud, att de aldrig komma att glömmas. Hit höra — främst genom de kyrkliga böcker, som kommit att bära deras namn — Olaus Swebilius, Jakob Lindblom och Johan Olof Wallin, från våra dagar Nathan Söderblom, många andra att förtiga.

När man läser den minnesvolym om biskop Tor Andræ och den samling predikningar och tal av honom, som utkommo strax före jul, får man klart för sig att Andræ's namn höra till dem, som komma att leva. Man visste väl förut, att han var en framstående vetenskapsman, en lysande stilist och talare och en ovanligt dugande stiftschef. Men att han jämsides med att han hänsynslöst uttog sina krafter som praktisk kyrkoman — komminister, kyrkoherde, biskop — också medhann en vetenskaplig gärning, som gjort honom till internationellt ledande inom ett så svårtillgängligt vetenskapsområde som Islamforskningen, därom får man nu i minnesvolymen klart besked från auktoritativt håll (H. S. Nyberg, Mannen och hans förutsättningar och Geo Widengren², Den vetenskapliga gärningen); omdömet »vår främste religionshistoriker» är uppenbart mer än en tom hyllningsfras post mortem. Att härvid Söderblom spelat en avgörande roll är lika visst som att Andræ liksom Söderblom verkat i hög grad stimulerande och väckande på ett stort antal lärjungar (Erik Berggren, Från lärjungens synpunkt och Åke V. Ström, Tor Andræ som lärare vid Stockholms högskola). Som präst och biskop utvecklade också Andræ stor iver (Folke Palmgren, Adjunkt hos Tor Andræ,

¹ Tor Andræ, In memoriam. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1947. 278 s. Kr. 9: 50 häft.

Tor Andræ, Jag tror på Gud. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1947. 272 s. Kr. 8: 50 häft.

² Prof. Widengren har i ett större arbete på Lindblads förlag, givit en mer ingående vetenskaplig framställning av Andræ's livsverk.

Ove Hassler, Stiftschefen, och Sixten Dahlquist, I Linköpings domkapitel). Med sitt mestadels charmfulla men på samma gång anspråkslösa väsen hade Andræ lätt att komma i kontakt med människor, även av en annan riktning än den han själv representerade (se särskilt den märkliga uppsatsen av Mansfield Hurtig, Biskopen och de frikyrkliga). Som få andra hade Andræ förmågan att kunna tala till båda enkla och bildade åhörare. Hans ställning var fri. Han kunde tala med en sällsynt myndighet, och orden verkade alltid med särskild tyngd, därför att de förnummos som personligt upplevda. Han hör till vår kyrkas stora predikanter (E. Liedgren, Tor Andræ som predikant). Det prelatensiska och pompösa låg icke alls för honom, man han kunde sprida en festlig glans över den grå vardagen. Sin märkligaste insats kom väl Andræ att göra för de nya kyrkliga böckerna, särskilt psalmboken. Under sin korta ecklesiastikminister-tid skapade han nämligen förutsättningarna för att arbetet på den nya psalmboken kunde fortsättas och slutföras, framför allt genom att i detta inkoppla vännen Torsten Fogelqvist, och Andræ har därför för sekler fått sitt namn inskrivet i vår kyrkas historia.

Var det Söderblom som betytt mest för Andræ's vetenskapliga studier, så var det fadern, vilken stod Nordöstringarna nära, som präglade honom som religiös personlighet (Erik Meurling, Barndoms-hemmet). Detta inflytande stegrades påtagligt med varje år som gick, liksom far och son även i yttre hänseende blevo varandra alltmera lika. I den utgivna predikosamlingen »Jag tror på Gud» möter en predikant av väldiga mått, men samlingen är också en enastående källa för kännedom om Andræ's egen historia, vilket icke riktigt uppfattats av bokens recensenter hittills.

Fremst lägger man märke till en märklig förmåga av konkretion; talaren förlorar sig aldrig i allmänna suddiga fraser. 35 miljoner människor ha fallit i det sista världskriget — det måste ha gått en rysning genom skarorna, när predikanten framkallade visionen av 10,000 kyrkor så stora som Linköpings domkyrka, till bristningsgränsen fyllda, för att ge en föreställning om vad detta tal betyder. Där är också de många aktuella anspelningarna: ifrån Finlands ofärdsår, då man i Sverige offervilligt »strök ringarna av sina händer, smycken och dyrbarheter följde med i kollektåvarna» etc. Efter den stora katastrofen på kontinenten låter Andræ i predikan på 5 sönd. e. Tref. om »Jesus eller Barabbas» den heliga historien återspeglas i det öde som blivit Italiens och Tysklands självhärskares. Sin kyrkosyn har Andræ också övertagit från fadern och uppväxtmiljön. Han är kritisk mot den nya kyrkosynen, som »predikar kyrkan men glömmer menigheten». Från denna miljö har han också solidariteten med småfolket. När han predikar om missionen och riktigt tar dennas dumma och överlägsna kritiker i upptuktelse, inskräpper han, att »det är småfolkets tysta och trogna arbete på åker och fält, i verkstad och fabriker, som kläder och uppehåller oss alla». Och mer än så, »det är deras enkla och allvarliga tro, som uppehåller vår värld och hindrar den från att sjunka ned i allmänt tvivel, karaktärlöst gyckel och moralisk förvildning». Den som ogint missunnar missionen de skär-

var som enkla och fattiga missionsvänner offra, ber han träda fram och säga, att han har bättre rätt till dessa pengar.

Allt som åren gå fördjupas och förinnerligas också Andræs förkunnelse. Förtegenheten om de egna andliga erfarenheterna viker, och självbekännelserna bli vanliga. I en predikan på H. Tref. d. 1946 berättar han om en genomgripande händelse ifrån sitt eget liv. Under sina första år som präst har han vid en sjukbädd ställts inför frågan, hur det andligen var beskaffat med honom själv och han låter nu i predikan med inträngande och närgånget allvar denna fråga gå vidare till åhörarna. Starkast verkar kanske nyårsbönen i Linköpings domkyrka 1946, som givit hela samlingen dess namn, inte minst därför att talaren i denna förmedlar något av sin föraning, att hans dagar snart äro räknade. Redan i fjärran skymtar han den okända kusten. Men han skall icke vara borta, sjunken och glömd i tidshavets eviga svall. Han skall vara hemma.
